
Pseudoznanost na djelu

Marko Samardžija: *Hrvatski kao povijesni jezik*. Vlastito izdanje, Zaprešić, 2006.

Knjiga o kojoj je riječ sastoji se skoro čitava od već objavljenih tekstova Marka Samardžije. Ali nije se uložilo nimalo truda da bi se tekstovi sadržajno barem donekle prilagodili objavljivanju u knjizi. Jednostavno su preuzeti, pa unutar knjige ima niz ponavljanja. Također se nije vodilo računa ni o tome da tekstovi trebaju tvoriti sadržajnu cjelinu, nego je uzeto sve što je bilo pri ruci. Zato u knjizi ima svega i svačega, od detaljne povijesti autorovog rodnog sela s navođenjem broja kuća i svih prezimena

u tom selu, pa preko teksta o popovima koji su u Budimu u 18. st. pisali katekizme, sve do razgovora s novinarima o jeziku, pravopisu, Srbima i politici. Ne samo knjiga, nego čak i pojedini članci u njoj, za koje i autor priznaje da su »tematski raznorodni« (9), sastavljeni su tako da su jedna na drugu nalijepljene nepovezane teme. Takav slučaj je već kod prvog članka, gdje autor iako se radi o tekstu od samo deset stranica nije uspio povezati njegov prvi i drugi dio (v. str. 16). Upravo taj članak ima ulogu nosećega za čitavu knjigu jer je po njemu dobila naslov. To je i jedini tekst u knjizi u kojem se iznosi teza o »hrvatskom kao povijesnom jeziku«.

Pa tko želi saznati na čemu se temelji ta Samardžijina teza, ne mora ni čitati knjigu nego samo prvi tekst u njoj, i to ne čitav nego samo jednu i pol stranicu. Naime, ukupno jednu i pol stranicu Samardžija je izdvojio za uvjeravanje u ispravnost teze iznesene u naslovu knjige. To je napravio tako što navodi Eugena Coseriu i citira rečenice iz dviju njegovih knjiga. Započinje tvrdnjom »Eugen Coseriu afirmirao je u jezikoslovlju naziv *povijesni jezik* (*historische Sprache*)« (13). Pritom je propustio reći da taj naziv nije važeći za čitavu lingvistiku poput termina *standardni jezik*, *dijalekt*, *sociolekt*, nego je ograničen na Coseriu i njegove učenike. Zato ga i nema u lingvističkim leksikonima.

U Coseriuovoj teoriji je najosnovnije to da *povijesni jezik* nije uniforman, nego unutar sebe varira, što je vidljivo i iz citata koje Samardžija navodi (22). Samardžija bi to htio predstaviti kao dokaz da može proglasiti povijesnim jezikom hrvatski, a ne spominje da bi na osnovi te teorije povijesni jezik bio baš srpskohrvatski jer on nije uniforman nego unutar sebe varira: hrvatska, srpska, bosanska i crnogorska varijanta, koje se govore u različitim državama, predstavljaju njegove varijacije. Samardžija ciljano ne citira iz Coseriuove knjige rečenice koje pokazuju da se upravo srpskohrvatski točno uklapa u ono što Coseriu

opisuje kao »unutarjezičnu varijantnost u povijesnom jeziku« (1988, 145): Coseriu ističe da povijesni jezik ni u obliku standardnog jezika »nije svuda ujednačen [...]. To je pogotovo onda slučaj kada se jedan jezik kao zajednički govori u različitim državama« (1988, 143–144). Nakon što je to ilustrirao na primjeru različite austrijske i švicarske norme njemačkog jezika, Coseriu nastavlja: »Još bitno veća je unutarnja različitost između egzemplarnog [=standardnog] engleskog u Engleskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i drugim državama engleskog jezika ili između egzemplarnog španjolskog u Španjolskoj i Latinskoj Americi. Za niz činjenica postoji u tim jezicima određen regionalni oblik egzemplarnog jezika« (1988, 144). Jednako je i kod varijanata srpskohrvatskog jezika, s tim da su, kao što je poznato, između njih varijacije manje.

Govoreći o španjolskom, Coseriu kaže: »U ovom slučaju razlike između varijeteta egzemplarnog jezika nisu male. One se odnose ne samo na rječničko blago, nego i na fonološki sistem, i dijelom na gramatiku. Usprikoš tim razlikama sporazumijevanje je, naravno, bez problema moguće« (1988, 145). Coseriu time jasno kaže da mu je za pripadnost različitih varijeteta istom jeziku sporazumijevanje bitan kriterij, a ono je i u našem slučaju bez problema moguće.

Kad Samardžija citira i drugu Coseriuovu knjigu, opet preskače mjesta gdje Coseriu ističe da »razlike postoje i na razini zajedničkog jezika (koji je 'nadregionalan' ili 'naddijalektalan')« (1992, 281). Prešućuje da nakon navođenja primjera za to iz standardnog talijanskog, gdje se prepoznaje iz kojeg dijela Italije je govornik, Coseriu nastavlja: »Postojaniji su, pa stoga jasnije i lakše razgraničljivi, ti varijeteti kod povijesnih jezika koji se govore u različitim, politički i kulturno nezavisnim državama: to je npr. slučaj kod engleskog, španjolskog i portugalskog u Evropi i Americi. Usprikoš zajedničkih temeljnih tehni-

ka tih jezika, postoje između njihovih evropskih i američkih tipova izgovorne, leksičke i dijelom gramatičke razlike, i to baš na razini standardnog (i književnog) jezika« (1992, 281). Dakle, ponovo je očito da je po Coseriuovoj teoriji srpskohrvatski povijesni jezik.

To pokazuju čak i citati koje Samardžija navodi: kad Samardžija kaže »Svaki je *povijesni jezik* složen entitet« pa citira Coseriuu kako stoga povijesni jezik ne može biti opisan »kao jedna jedinstvena i homogena struktura i to zbog toga jer on to nije« (22) — opet je to u potpunosti primjenjivo na srpskohrvatski jezik. Coseriu ističe: »Nitko ne može (istovremeno) govoriti *čitav* talijanski ili *čitav* engleski jezik, engleski odnosno talijanski 'bez pridjeva' (npr. talijanski koji ne bi zvučao ni toskanski, ni rimski, ni milanski itd. [...])« (1992, 284). Usput rečeno, i Samardžija koristi pridjev kad spominje »(američki) engleski« (143). A jednako tako kad netko govori srpskohrvatski, ne govori istovremeno sve varijante tog jezika, ne govori 'bez pridjeva', nego govori ili hrvatsku, ili srpsku, ili bosansku, ili crnogorsku varijantu srpskohrvatskog jezika.

Uostalom, i sam Coseriu ne ostavlja nimalo sumnje kod toga što je u našem slučaju za njega povijesni jezik. Naime, u već spomenutoj knjizi iz 1992. koju Samardžija citira Coseriu govori isključivo o srpskohrvatskom a ne o nekakvom hrvatskom, npr. kaže: »kod srpskohrvatskog *r* u *rano* [...]. Zato ne želimo reći da je *r* u srpskohrvatskom *krv* vokal, nego da konstriktivno *r* tamo funkcionira kao sonant« (1992, 152). Sedamdesetak stranica kasnije također: »Tako u slavenskim jezicima zvučni konsonanti na kraju riječi postaju bezvučni u ruskom, poljskom i bugarskom, a u (književnom) srpskohrvatskom ne« (1992, 224).

Samardžija sve to prešućuje. Njegovi postupci pokazuju koliko se čitatelj u Hrvatskoj ne može osloniti na vjerodostojnost podataka u tekstovima najistaknutijih hr-

vatskih jezikoslovaca, nego sam mora svaki puta potražiti citirane knjige i provjeravati što u njima piše. Budući da mnoge knjige u Hrvatskoj uopće nisu pristupačne i da čitatelj ne zna nužno strane jezike na kojima su pisane, širom su otvorena vrata krivotvorenju podataka u Hrvatskoj.

Prešućivanjem odlučujućih mjesta iz Coseriuovih knjiga, Samardžija po svaku cijenu želi riječ *povijesni* namijeniti jeziku ograničenom na Hrvate. Pomoću riječi *povijesni* htio bi čitatelju sugerirati da je današnji jezik Hrvata zadat davnom poviješću kao drugi jezik naspram jezika Srba. Pa ako je već u davnoj povijesti drugi jezik, podrazumijeva se da je i danas tako. Time se skreće pažnja od sadašnjeg stanja jezika, koje pokazuje da se u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori radi o jednom te istom jeziku raslojenom na nacionalne varijante. Od sadašnjeg stanja jezika nije moguće pobjeći jer upravo ono se u lingvistici promatra kada se traži odgovor na pitanje da li se radi o jednom ili o nekoliko jezika. I Coseriu se bavi sadašnjim stanjem jezika, u njegovoj teoriji povijesni jezici nisu grupa nekakvih odabranih jezika, nego u povijesne jezike ubraja sve nadregionalne jezike (izuzevši umjetne jezike poput esperanta).

Osim što se služi prešućivanjem, Samardžija se ne ustručava iznositi i netočne tvrdnje. Piše kao da od najstarijih vremena postoje Hrvati i s njima hrvatski jezik, a kontakti da su ga kvarili. Taj »jezik ima dugu, vijugavu i bogatu prošlost čiji početci sežu barem do kraja IX. stoljeća« (7). Ni IX. stoljeće Samardžiji nije dovoljno staro, pa u drugom tekstu postojanje »hrvatske jezične zajednice« pomiče još dublje u prošlost: »Od početka svojih početaka hrvatska je jezična zajednica, 'što milom, što silom', bila 'osuđena' na kontakte s drugim jezicima, prvo s onima čije je govornike u VII. stoljeću zatekla na današnjem hrvatskom jezičnom prostoru« (142). Međutim, činjenice pokazuju suprotno. Prije 1.100 godina još uopće nisu postojali

različiti slavenski jezici, nego su svi Slaveni govorili jednim zajedničkim jezikom. Od onda je postepeno dolazilo do nastajanja razlika, što je kroz stotine godina dovelo do nastanka različitih slavenskih jezika. To znači da je neistinita Samardžijina priča kako je prvo postojao nekakav čisti hrvatski jezik, koji se onda u dodiru s drugim jezicima kvario.

Također je neutemeljeno podrazumijevati da od davnina postoje Hrvati u današnjem smislu te riječi kad je znanstvenicima poznato da ni u 19. st. još nije bila oformljena hrvatska nacija. Umjesto da o 19. st. kaže da su Slaveni na Balkanu tek kretali u proces pravljenja nacija i da je bilo raznih opcija o broju i obimu budućih nacija, Samardžija napominje: »Temeljna je Karadžićeva teza da su svi *štokavci* Srbi, bez obzira na vjeru i prostor na kojem žive« (15). A prešućuje da je teza Ante Starčevića bila da su svi štokavci, bez obzira na vjeru i prostor na kojem žive — Hrvati. Uostalom, ni jedno ni drugo ne čudi kad se zna da je to doba pravljenja nacija: nacije još nisu formirane, moguća su razna rješenja. Samo netko tko nezna lački pristupa povijesti pa misli da je od uvijek bilo ovako kako je danas, može biti iznenađen što je u prošlosti bilo drugačije.

Usput rečeno, Vatroslav Jagić 1859. navodi tko je najviše širio ideju o jednoj zajedničkoj južnoslavenskoj naciji (*Narodne novine* br. 25): »od sievera do juga, od iztoka do zapada, odzivao se Ilir Iliru, ili kako mi danas Jugoslaven Jugoslavenu; a u svemu tom prednjačiše svim — tko? Kajkavci Hrvati«.

Samardžijin neuki pristup povijesti očituje se i kad tvrdi da od pravremena kod ljudi koji različito govore postoji svijest da svi oni govore hrvatskim jezikom: »usprkos dugotrajnoj političko-upravnoj razdrobljenosti vlastitoga jezičnoga područja, dijelom velikim razlikama u jezičnome pejzažu, kao i različitim nazivima za vlastiti jezik [...], u hrvatskoj se jezičnoj zajednici sačuvala svijest o pripadanju je-

zično istomu« (14). Pritom Samardžija ostaje slijep i za kontradikcije u vlastitoj tvrdnji: kako može govoriti o »jezično istome« kad je i sam priznao »velike razlike u jezičnome pejzažu«. U želji za »jezičnom zajednicom« odstupa i od glavnog predujeta za njeno postojanje. Naime, logično je da jezična zajednica ne može postojati dok ne postoji zajednički jezik (dakle nadregionalni tj. standardni jezik). Ali Samardžija ne zna ni za logiku jer on piše: »Svaka jezična zajednica u nekome trenutku svoga postojanja [...] odlučuje o tome kakav će standardni jezik, na kojoj osnovi i kako izgrađivati« (120). Po Samardžiji je postojala hrvatska jezična zajednica i onda dok još nije postojao zajednički jezik.

Uz takvo isključivanje zdravog razuma nastaju rečenice poput sljedeće: »Kad se kod pripadnika jezične zajednice počinje oblikovati svijest o pripadnosti istomu, razlike između pojedinih dijelova jezične zajednice mogu postati ozbiljnom smetnjom u komunikaciji« (118). Dakle, tom rečenicom se kaže da navodno već postoji jezična zajednica sa sviješću o istosti jezika, a istovremeno se kaže da su razlike toliko velike da su ozbiljna smetnja u komunikaciji. Na osnovi čega onda autor govori o jezičnoj zajednici i o istosti jezika? Da bi odsutnost mozga bila potpuna, Samardžija i sam kaže da govori o razdoblju kada još ne postoji zajednički, nadregionalni jezik (118–119).

Takve kontradikcije se mogu izbjeći samo ako se prihvati činjenica da u prošlosti nije postojala »jezična zajednica« s opsegom kakav joj Samardžija iz današnje perspektive pripisuje, nego je postojalo nekoliko jezičnih zajednica: kajkavska, čakavska i štokavska. U 19. st. su čakavska jezična zajednica i dio kajkavske jezične zajednice koji se nalazi na teritoriju današnje Hrvatske prihvatili da pređu na štokavski. Potaknute prednostima nadregionalne komunikacije čakavska i kajkavska jezična zajednica su postupile kao i brojne druge jezične zajednice u svijetu, a o poticaju kojim su se rukovodile H. Kloss kaže

da je »u mnogo slučajeva doveo do toga da su se čitave jezične zajednice dobrovoljno uključile u narode drugih jezika, odrekavši se toga da njihov vlastiti jezik bude u upravi, novinama, školama itd. priznat i njegovan« (306) (H. Kloss: »Abstandssprachen und Ausbausprachen«, J. Göschel i dr. (ur.), *Zur Theorie des Dialekts: Aufsätze aus 100 Jahren Forschung*, Wiesbaden 1976, 301–322).

Naime, kako bi se prevladale velike jezične razlike koje su otežavale i onemogućavale komunikaciju, dogovorile su se u 19. stoljeću kajkavska, čakavska i štokavska regija da za nadregionalni jezik uzmu štokavski. Uzimanjem štokavskoga za nadregionalni jezik svih slojeva društva ujedno su prevladane i jezične razlike između višeg i nižeg društvenog sloja koje su postojale u ondašnjoj Srbiji. Tako da se o nadregionalnoj jezičnoj zajednici može govoriti tek od druge polovine 19. stoljeća, a ni tada ona nije postala hrvatska nego srpskohrvatska jer je obuhvatila sve one Slavene koji su se u 20. stoljeću oformili u hrvatsku, srpsku, bošnjačku i crnogorsku naciju.

Kad govori o uvođenju nadregionalnog tj. standardnog jezika, Samardžija namjerno iznosi bitno okrnjene podatke kako bi čitatelje naveo na pogrešne zaključke. Kaže o prijelazu iz 19. u 20. st. »jasno će se artikulirati otpor tomu standardnojezičnomu modelu, kao i načinu na koji je namestan« (127). Ne navodeći dokaze ni za »otpor« ni za »nametanje«, nastavlja: »Taj je otpor nesumnjivo bio uperen protiv vukovskoga (novo)štokavskoga standardnojezičnoga modela koji su čakavci i kajkavci, ali i znatan dio štokavaca, s pravom mogli doživjeti, i doživljavali su, kao (jezičnu) diskriminaciju« (127). Ovdje je bio dužan reći da je nemoguće uzeti jedan jezik za nadregionalni, a da samim tim činom oni jezici koji su regionalni ne izgube na značaju. Uvijek je tako: npr. kad je za nadregionalni tj. standardni talijanski uzet toskanski, izgubili su rimski, milanski i dru-

gi regionalni jezici na značaju; kad je pariški jezik postao nadregionalni francuski, marginalizirani su valonski, normanski, burgundijski i drugi regionalni jezici. I kad je štokavski uzet za nadregionalni srpsko-hrvatski jezik, to je automatski značilo da kajkavski i čakavski gube na značaju. Jednako kao i slavjanoserbski pa su se zato pristalice slavjanoserbskog u Srbiji na čelu s pravoslavnom crkvom borile protiv »vukovskoga (novo)štokavskoga standardnojezičnoga modela«. Dakle, uzimanje jednog jezika za nadregionalni tj. standardni uvijek znači potiskivanje regionalnih jezika. Usprkos tome, svuda imamo nadregionalne jezike jer su prednosti nadregionalne komunikacije očito toliko velike da se isplati usvajanje jednog zajedničkog jezika.

Onaj jezik koji postaje nadregionalni dobiva status standardnog jezika, a regionalni jezici na teritoriju koji opslužuje taj standardni jezik dobivaju status dijalekata. Umjesto da iznese ovakve lingvističke podatke o tome što je standardni jezik a što dijalekt, Samardžija čini sve kako bi čitateljima zamaglio stvari da slučajno ne bi došli do ispravnih zaključaka. S tim ciljem ne služi se lingvističkim terminom *dijalekt* nego, po vlastitim riječima, »suvremenim nazivom, *organski idiomi*« (16–17). Ali to ne samo da nije *suvremeno*, nego nikada nije bilo ni *lingvistički naziv*, i u skladu s tim nema ga ni u jednom internacionalnom lingvističkom leksikonu. Po Samardžiji je proučavanje »organskih idioma« dovelo do »nove jezikoslovne discipline — dijalektologije« (17). No i sam je mogao uočiti da se ona ne zove *organologija*. Ne zove se ni *narječologija*, a Samardžija koristi i izraz »narječja« umjesto *dijalekti*, iako na jednom mjestu i sam daje do znanja da »narječja« treba čitati kao *dijalekti*: »narječja (dijalekti)« (153). Umjesto da koristi ispravne, internacionalne sociolingvističke termine, Samardžija umnaža raznovrsne nazive kako bi onemogućio čitatelje da spoznaju veze.

Tako im tvrdi da je standardni jezik »neorganski« (119). Što bi to trebalo značiti: da nije sastavljen od organske, nego od anorganske materije? Ili to treba shvatiti kao tvrdnju da standardni jezik nije dijalekt? Pa zašto to onda nije tako i rekao. Zato što bi to onda bilo lingvistički ispravno i razumljivije čitateljima. A ovako riječ »neorganski« može svašta sugerirati, npr. može sugerirati da je to izmišljeni jezik koji nema uporište u stvarnom govoru pa da zato hrvatski jezikoslovci u njemu smiju raditi što god požele. Ali standardni jezik nije izmišljeni jezik, nego bivši regionalni jezik koji je uzet za nadregionalni.

Iznošenje takvih informacija Samardžija očito ne smatra korisnim. U njegovim očima korisne informacije izgledaju ovako: »korisno je ovdje podsjetiti [...]: 'Jezik se ne može zamisliti bez onih, koji govore, kao što se ni govor (dijalekt) ne može zamisliti bez tla, na kojem je nikao'« (8). Ali ni dijalekt ne niče iz tla kao mrkva, nego se također ne može zamisliti bez onih koji ga govore. Osim što pomoću nepotpunih informacija Samardžija zamagluje stvari, koristi ih i kako bi čitateljima sugerirao da su Srbi na planu jezika činili velike nepravde Hrvatima. Npr. tematizira zašto Đuro Daničić kao urednik *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU nije u taj rječnik unio kajkavštinu (15), a prešućuje da je to potpuno normalno jer nije kajkavština nego štokavština postala standardnim jezikom. Ni najnoviji rječnici standardnog jezika koji izlaze u Zagrebu ne sadrže kajkavštinu (v. npr. Šonjin *Rječnik* ili Aničev *Rječnik*). I kad Samardžija optužuje beogradski časopis *Naš jezik* i hrvatske suradnike u njemu da su s ciljem »unifikacije« proglašavali »hrvatske posebnosti« dijalektalnim (70–71), opet ne spominje da kajkavizmi i čakavizmi zaista jesu dijalektalni. Na drugom mjestu u knjizi vidi se da su baš najpoznatiji filolozi s hrvatske strane isticali kod kajkavskih i čakavskih riječi da su dijalektalne (127).

Činjenica je da je za standardni jezik uzeta štokavica, kako na području današnje Hrvatske tako i na području Srbije (i BiH i Crne Gore). To ne odgovara Samardžijinoj želji da Hrvati i Srbi govore različitim standardnim jezicima. Zato svoju želju pokušava prikazati kao stvarnost tako što daje neproporcionalan značaj zanemarivom udjelu kajkavskih i čakavskih elemenata u standardnom jeziku u Hrvatskoj i istovremeno potiskuje u drugi plan činjenicu da je standardni jezik u Hrvatskoj štokavski. Kaže da uzimanjem štokavice za nadregionalni, dakle za standardni jezik »nisu tom krupnom promjenom posve zatvorena vrata standardnoga jezika neštokavskim, dotično čakavskim i kajkavskim jezičnim elementima«, nego su zgovornici standardnoga jezika »svjesno nastojali integrirati jezične značajke svih triju hrvatskih narječja« (125). Međutim, čak S. Babić u svojoj knjizi *Hrvanja hrvatskoga* (Zagreb 2004, str. 150) priznaje da »hrvatski i srpski književni jezici [...] utemeljeni su na jednom narječju — štokavskome«. Neki u Hrvatskoj bi htjeli da zato odbacimo nadregionalni štokavski jezik i pređemo na čakavski ili kajkavski kako bismo se razlikovali od Srba. Ali zar onda ne bi bilo jednostavnije da svi nosimo npr. narančaste majice i tako se razlikujemo od Srba. Babić je svjestan da je nakon 150 godina nadregionalne štokavice kasno za čakavski i kajkavski pa kaže: danas »u raspravljanjima i razmišljanjima u leksičkome pogledu javljaju se i mišljenja da se u tome više oslonimo na naša narječja, čakavsko i kajkavsko, i da u većoj mjeri iz njih zahvaćamo. [...] Međutim kad se zapitamo što bi to konkretno značilo, tada pravih odgovora nema, a ne može ih ni biti jer su ta vrela svojom glavnom već iscrpena. Što su ta narječja hrvatskomu književnomu jeziku imala dati, to su već dala, i sad što imaju dati, to daju uglavnom kao stilski obilježene riječi kao što su *fešta*, *vrtnjak*, *norijada* i sl. U ispisu preko 400 novih riječi koje su se javile u 1997. godini,

našle su se samo dvije koje bi mogle biti kajkavske, *jezikovača* i *jetrenjača*, nazivi za vrste kobasica, i jedna čakavska, *rogačica* 'rakija od rogača'. Zbog toga je ta struja u našem jezikoslovlju veoma slaba« (ibid., 19). O onima koji zastupaju ikavicu također kaže: »ali je i ta struja iz razumljivih razloga veoma slaba jer nakon 150 godina upotrebe jekavice za ikavicu je kasno« (ibid.).

Usljed toga što je štokavica standardni jezik i Hrvata i Srba radi se o jednom policentričnom jeziku. Već i autori koji su u lingvistiku uveli pojam policentričnog jezika, Amerikanac W. A. Stewart i Nijemac H. Kloss, ističu da je riječ o policentričnom jeziku »kada postoje dva varijeteta istog standardnog jezika, koja oba počivaju na istom dijalektu ili na dva jako srodna dijalekta« (H. Kloss, nav. dj., str. 310).

Iako je štokavica standardni jezik u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori, postoje određene razlike po kojima se prepoznaje iz koje sredine dolazi govornik. Dakle standardni jezik unutar sebe varira, a za tu pojavu se koristi naziv *varijante standardnog jezika*. Varijacije su takvog tipa da ne utječu bitno na stupanj međusobne razumljivosti niti dovode u pitanje zajednički jezični sistem. Zbog toga se ne može govoriti o različitim standardnim jezicima.

Samardžija sve to prešućuje jer želi po svaku cijenu govoriti o različitim jezicima. Poziva se na Krstića, koji tvrdi da time što postoje razlike postoje dva jezika (75). Krstić u ono doba možda još nije znao da se kad postoje takve razlike radi o varijantama jednog policentričnog jezika, ali Samardžija je imao pola stoljeća vremena da to sazna. Kad Krstić kaže da je jezik »upravo onoliko dvoje, kolike su razlike — ni manje ni više« (75), tu je u pravu: na osnovi tipa i količine razlika dolazi se do zaključka da je riječ o dvije varijante jednog policentričnog jezika. Budući da Krstić nije bio dovoljno obrazovan, on je mislio da reći da je to jedan jezik znači poricati

postojanje bilo kakvih razlika (75–76). Ali tko je dovoljno lingvistički obrazovan, zna da tvrdnja o varijantama jednog policentričnog jezika počiva baš na svijesti o postojanju razlika. Inače se ne bi govorilo o varijantama i policentričnom jeziku, nego o jednom monocentričnom jeziku bez varijanata.

Na jednom mjestu Samardžija i sam priznaje da su hrvatsko–srpske jezične razlike beznačajne za komunikaciju. Naime, svjestan je da kad dolazi do standardizacije jezika »ključni su kriterij pritom *vlastite komunikacijske potrebe*, a ne želja za razlikovanjem ili težnja za sličnošću« (120). Ali već u sljedećem odlomku piše proturječnost kad kaže da »komunikacijska funkcija nije ni jedina, a vrlo često ni najvažnija funkcija standardnog jezika« (120). Kao dokaz za tu tvrdnju navodi: »Kad bi bila, opreke poput *sretan/srećan, vodstvo/voćstvo, redatelj/reditelj, kolegica/koleginica, asistencial/asistentkinja, voda/vođ* bile bi zanemarive« (120). Ovdje je i sam priznao da su takve razlike za komunikaciju zanemarive.

Samardžija se, međutim, ne želi baviti komunikacijom, što bi priličilo jednom profesoru lingvistike, nego se bavi politiziranjem. Pa da bi nekako pridao težinu varijantskim razlikama i ujedno jačao mržnju Hrvata prema Srbima, tvrdi da su hrvatske jezične razlike u obje Jugoslavije bile zabranjivane. Umjesto dokaza nudi frazu kako su »općepoznate činjenice« da su »u objema Jugoslavijama« »hrvatske jezične posebnosti unitarnom jezičnom politikom [...] sustavno potirane, nerijetko izravnim zabranama« (182). Ističe da je donošenjem Vidovdanskog ustava od 1921. na planu jezika »započelo desetljeće i pol (otprilike do sredine tridesetih godina) izrazito snažne, a nerijetko i otvoreno brutalne, centralizacije« (66). No, ako je bila »izrazito snažna« i »otvoreno brutalna«, kako je onda dopuštala da u to vrijeme u Hrvatskoj izlazi u novinama *Obzor* rubrika *Beograd nam kvari jezik* (1923.), da u *Hrvat-*

skom kolu iziđe tekst *Koje nam beogradske riječi ne trebaju* (1927.), da u Zagrebu 1925. postoji *Odbor za učenje i čišćenje hrvatskog jezika* i da on pokrene »list za praktično učenje, popravljanje i čišćenje hrvatskoga jezika« pod naslovom »Govori i piši hrvatski, kako treba« (67)? Kako je dopustila da u tom listu iziđe *Gramatika hrvatskoga jezika*, da »u hrvatskoj pisanoj praksi postoje tri pravopisa: tradicionalni, pretežito morfonološki kojim su objavljivana pravaška i izdanja HSS–a i dva fonološka: Boranićev i 'dogovorni'« (70)? Samardžija tvrdi: »nakupilo se veliko negativno iskustvo, nastalo navlastito između 1. prosinca 1918. i 9. listopada 1934.« (80–81). Ali čitavo vrijeme od početka 20–ih godina pa sve do nastanka NDH kontinuirano u Hrvatskoj izlaze puristički jezični savjeti, npr. Vatroslav Rožić ih objavljuje u »Nastavnom vjesniku« 1923, 1925, 1928, 1931/32, razni drugi autori ih objavljuju u »Jadranskoj vili«, »Književnim horizontima«, »Omladini« itd. (71). A »izrazita snaga« i »otvorena brutalnost« beogradske jezične politike očituje se u gledanju i u dopuštanju da se u Hrvatskoj postignu takvi rekordi u pisanju purističkih savjeta da oni čak i Samardžiju zadivljuju: ističe kako je jedan hrvatski purist »uz niz članaka o pojedinačnim nedoumicama i problemima hrvatskoga jezika i njegovoga pravopisa u travnju 1932. u dnevniku 'Obzor' počeo objavljivati 'Antibarbarus hrvatskoga jezika'. Nezadovoljan sporošću 'Obzorova' urednika nakon 32. nastavka (5. studenog 1932.) 'prenio' je svoje zapise u 'Hrvatsku stražu' objavivši do listopada 1935. ukupno nešto preko 2000 (dvije tisuće!) jezičnih savjeta i preporuka« (71). Toliko obasipanje jezičnim savjetima i preporukama izlazilo je na nos samim Hrvatima, pa Samardžija priznaje da ondašnji purizam »nije, naravno, nailazio na jednodušnu podršku među tadanjim kroatistima, što je dovodilo i do polemika« (72).

Samardžija tvrdi da se nakon 1934. očituje iz Beograda želja »princa regenta

da se uhvati ukoštac s *hrvatskim pitanjem*« (72). Neutralan čitatelj nakon što pročita ovu tvrdnju očekuje dokaze za nju, npr. podatke tipa da je eventualno zabranjeno hrvatsko ime, naziv hrvatski jezik, časopisi s tim imenom i slično. Međutim, ništa od toga. Naprotiv, nude mu se podaci da »druga polovica tridesetih godina donosi utemeljenje Društva Hrvatski jezik« i osnivanje časopisa »Hrvatski jezik« (72). Samardžija očito poput svog učitelja Babića računa s tim da čitatelj ne koristi mozak dok čita. A ni sam izgleda nije koristio mozak dok piše kad nije vidio da svi podaci koje navodi o vremenu od 1918. do 1941. govore suprotno od njegovih vlastitih tvrdnji. Ti podaci pokazuju da jezična politika iz Beograda ni za vrijeme prve Jugoslavije nije bila u znaku nametanja i zabranjivanja, za razliku od današnje jezične politike u Hrvatskoj, koja se potpuno temelji na nametanju i zabranjivanju.

Kod današnje jezične politike u Hrvatskoj očite su podudarnosti s razdobljem ustaške države, za koju Samardžija priznaje da »je dosljedna direktivnost protkivana jezičnom cenzurom ostala temeljnom značajkom hrvatskoga jezičnog i pravopisnog stanja u NDH« (80). Ali pun je razumijevanja prema onim silnim jezičnim zakonima, zabranama i nametanjima u vrijeme NDH. Zanimljivo koliko mu je fleksibilan odnos prema nametanjima: oštro ih osuđuje na beogradskoj strani iako ih tamo nije bilo, a na hrvatskoj strani gdje se konkretno očituju čak i u ekstremnom obliku zakonskih naredbi, direktivnosti i jezične cenzure blagonaklono ih gleda kao korak »očekivan i razumljiv« (90).

No većina Hrvata u ustaškoj državi nije dijelila Samardžijinu sklonost prema jezičnom nasilju koje je nad njima sprovođila vlastita država s ciljem povećavanja razlika naspram jezika u Srbiji. I nakon izlaska Guberinih i Krstićevih *Razlika između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* oglasili su se »žestoki kritičari i

osporavatelji toga djela« prvenstveno na hrvatskoj strani (75).

Samardžija pripisuje velike zasluge ustaškoj državi: »U cijeloj svojoj povijesti do god. 1990. Hrvati u Bosni i Hercegovini samo su se jednom, zakratko, mogli slobodno služiti hrvatskim jezikom (od 1941. do 1945.)« (103). Znači, Hrvati u Bosni i Hercegovini su uvijek, osim u doba ustaša, morali govoriti na nekom stranom jeziku. U toj rečenici predstavlja NDH kao jezičnu slobodu, a sam je napisao na drugom mjestu (78–80) da je osnovno obilježje NDH jezična cenzura i direktivnost u obliku brojnih zakonskih naredbi i zabrana.

Stotinjak stranica kasnije opet zaboravlja što je prethodno napisao pa piše: »Pokazalo se da je ono što se dotada pisalo o hrvatskome jeziku u NDH bila obična laž sročena s namjerom da se politički diskvalificira hrvatski narod, kako bi mu se uvijek kad bude 'zgodno', tj. tadašnjim vlastodržcima potrebno, uz ostalo, moglo prigovoriti i zbog 'ustaškog jezika'« (182) — da li ovdje pod »obična laž« misli i na svoje konstatacije od prije sto stranica o promjenama u jeziku koje su sprovođile ustaše?

Kaže da su njegove knjige o jezičnoj politici u ustaškoj državi napravile da čitatelji »odbace barem dio neistina što su o Hrvatima i njihovom jeziku desetljećima sustavno i brižno odašiljane iz radionica jugoslavenske komunističke promidžbe« (182). Ali njegove knjige su baš potvrdile da je vladao državni jezični purizam, sa zakonskim progonom riječi i kaznama. Očito je to bilo vrijeme jezične neslobode. A drukčija vremena od početka 50-ih godina, kada nema zakonskog progona riječi i kazna, za Samardžiju su »gorki plodovi Novosadskoga dogovora«, »unitarističke politike što je sve očitije jačala od početka pedesetih godina« (89). Ne navodi dokaze za to, što je i razumljivo jer uvid u tekst Novosadskog dogovora i u *Pravopis i Rječnik* dviju matica koji su izrađeni na njegovim osnovama dokazuje suprotno, što

242

sam pokazala u tekstu *Filologija laži* povodom knjige Stjepana Babića *Hrvanja hrvatskoga (Književna republika 9–10, 2006, 154–181)*. Umjesto da piše o činjenicama, Samardžija iznosi svoje pretpostavke, npr. da je zapisnik s Novosadskog dogovora »vjerojatno i cenzuriran« (93). Prešućuje da je sudionik Novosadskog dogovora i izrade zajedničkog pravopisa Ljudevit Jonke nakon povratka s Novosadskog dogovora napisao pozitivan izvještaj o tome (*Jezičku* 3/3, 1955, 67–69) i da je redovito u *Jezičku* objavljivao svoje pozitivne izvještaje sa sastanaka na kojima se uređivao zajednički pravopis (3/5, 1955, 157–158; 4/2, 1955, 59). Braneci zaključke Novosadskog dogovora pred neutemeljenim napadima hrvatskih jezičnih aktivista, Jonke ih je podsjećao i četrnaest godina poslije (*Jezič* 16/1, 1968, 18): »Težnja je Novosadskog dogovora da se stvore tolerantni jezični odnosi«. Umjesto da navede te činjenice, Samardžija ponavlja neistinitu priču o jezičnom unitarizmu koja služi za učvršćivanje nacionalističkog stereotipa o Hrvatima kao jadnim mučenicima i Srbima kao zlim mučiteljima. A deklarativno osuđuje »krivotvorenje prošlosti [...] ili, još gore, njezino prešućivanje« (188).

S obzirom da toliko krivotvori bližu prošlost, jasno je da se ne ustručava isti postupak primjenjivati i na daleku prošlost. O Faustu Vrančiću, koji je na prijelazu iz 16. u 17. st. objavio rječnik, tvrdi da je napisao rječnik hrvatskoga jezika. Međutim, niti Vrančić jezik naziva hrvatskim niti ga vezuje samo za ono područje koje mu Samardžija namjenjuje tumačenjem da znači jedino hrvatski. Otkud si Samardžija uzima za pravo ograničavati jezik na hrvatski iz kojeg danas isključuje jezik kojim govore Srbi kad sam Vrančić u rječniku eksplicitno kaže da se radi o jednom zajedničkom jeziku: »jzik Dalmati(n)zki, Harvatzki, Sarbski, ili Bosanski (jere ovo sve jedan jezik jest)« (31). Što je najbolje, i sam Samardžija to zna jer navedeni citat potječe iz njegove knjige.

Isti postupak prepravljanja naziva a time i opsega jezika Samardžija primjenjuje kad god govori o starim rječnicima i gramatikama. Od početka objavljivanja rječnika i gramatika u 16. stoljeću nijedno od tih djela ne sadrži u naslovu oznaku hrvatski jezik, nego oznaku ilirski jezik, slavonski, slovinski, dalmatinski ili neku drugu. Nastojeći to po svaku cijenu uklopiti u nacionalno poželjnu sliku prošlosti, Samardžija tvrdi da su te oznake značile hrvatski jezik (27). U znanosti je, međutim, poznato da je ilirski po pravilu označavao štokavski jezik, i prema tome obuhvaćao sve koji govore štokavski, a ponekad je obuhvaćao i šire od toga, sve južne Slavene. Također je poznato da je naziv hrvatski jezik od 17. st. do sredine 19. st. bio ograničen na kajkavski, i time suprotstavljen štokavskom (više o tome v. u *Književnoj republici* 7–8, 2005, 182). Suprotstavljen je bio i nazivu slavonski jezik, koji je označavao štokavski. Stoga tvrdnja da su nazivi ilirski jezik, slavonski, slovinski itd. stoljećima značili isto što i hrvatski jezik nije točna.

Tako npr. Reljković u svojoj gramatici *Nova slavonska i nimacska gramatika 1767*. slavonski jezik razlikuje od hrvatskoga, dalmatinskoga, poljskoga, češkoga i njemačkoga. Slavonskim naziva svoj štokavski, a hrvatskim naziva njemu strani jezik — kajkavski. Postoji niz potvrda da je i u prvoj polovini 19. st. slavonski značio štokavski, a hrvatski kajkavski, npr. 1831. prevodi se sa štokavskoga na kajkavski pod nazivom »Iz Szlavonzkoga na Horvatzki Jezik« (M. Grčić, *Književna republika* 1–2, 2006, 169).

O nazivu *ilirski* u 17. st. Samardžija na osnovi samo jednog teksta crkvenog suda iz 1655. st. kaže »da je ilirski jezik (lingua illyrica) — hrvatski jezik!« (194). No uz to je trebao dodati da je isti izraz u drugim tekstovima iz tog vremena imao drugo značenje jer inače svjesno navodi čitatelje na krive zaključke. Kao što sam u ovom časopisu već spominjala, H. Keipert

upozorava (*Zeitschrift für Slavische Philologie* 2005/2006, 177–180) da »su latinski izraz *illyricus* i njegovi slavenizirani ekvivalenti *ilirski* ili *ilirski* imali u povijesti pismenosti kod južnih Slavena vrlo širok spektar značenja«. Keipert ističe da »s pravom upućuje Kravar na to da Kašić 1640. u 'Ritualu rimskom' izraz *naša besidenja slovinska*, koji odgovara izrazu *lingua illyrica*, koristi kao nadpojam za jezik 'Hrvata, Dalmatina, Bošnjaka, Dubrovčanina, Srblijina'«. Također podsjeća da Kašićevo pismo iz 1633. pokazuje kako pojam *ilirске provincije* ne znači Hrvatska jer se u pismu pod tim pojmom nabrajaju Istra, Hrvatska, Dalmacija, Bosna, Raguza, Hercegovina, Srbija, Slavonija, Srijem. Zato zaključuje u vezi s današnjim autorima kad pišu o 17. stoljeću: »Tko dakle želi spriječiti svoje čitatelje da anakronistički prenose današnje jezične pojmove u 17. stoljeće, taj treba kod prevođenja »Institutiones« izbjegavati riječ *hrvatski* i zadržati *ilirski*«.

Samardžija prepravlja ime i opseg jezika i kad govori o sredini 19. stoljeća. Navodeći godinu 1847. i 1848. kaže »Hrvatski je sabor u dva maha donosio odluku o proglašenju hrvatskoga jezika službenim« (53). Međutim, niti je sabor nazivao jezik hrvatskim niti ga je ograničavao na onaj opseg koji Samardžija podrazumijeva kad koristi taj naziv. Samardžija preporučuje da je sabor u Zagrebu tek 1861. godine prvi puta odlučivao kako nazvati jezik, i da je izglasao naziv *jugoslavenski jezik*. A glasanje je teklo ovako: »Neka ustanu gospoda, koja su za imenovanje (jezika) 'narodni' (velika manjina). — Koji su, da se zove 'hrv. slavonski'? (nitko). — Koji su, da se zove 'hrv. ili srpski'? (manjina) — Koji su, da se zove 'jugoslavenski'? (većina)« (M. Okuka, *Srpski na kriznom putu*, Sarajevo 2006, 18). Prije glasanja su saborski zastupnici diskutirali o jeziku, npr. Matija Mesić je rekao: »Mi poznajemo u knjizi samo jedan jezik, pisao Srbin ili Hrvat; u jeziku dakle razlike nema. Ako i ima dvojna

pisma, ali jezik je ipak jedan« (ibid., 19). Zastupnik Ivan Vončina je rekao: »Trojedna kraljevina ima jedan jezik, kojega svi stanovnici njezini jednako govore, — u njemu neima razlikah tolikih, kolikih ima u jeziku njemačkom, i ja nenalazim shodnijega naslova, nego da mi svoj jezik nazivamo jezikom jugoslavenskim... Uostalom, želim da se podpunoma ravnopravnost ćirilice s latinicom izreče i da se ta ravnopravnost ne samo u javnom životu nego i u školah udjelotvori« (ibid.). Ivan Kukuljević je bio za naziv »hrvatsko–srpski« ili »hrvatski ili srpski« (ibid.). Na osnovi svega toga završni tekst zakona o jeziku koji je sabor donio glasio je: »Jezik jugoslavenski trojedne kraljevine izjavlja se ovim savkoliki obseg trojedne kraljevine za jedino i isključivo službeni jezik u svih strukah javnoga života« (ibid.). Međutim, Beč je odbio taj naziv jezika i nije potvrdio odluke sabora u Zagrebu. Pa se sabor u Zagrebu 1867. odlučio za naziv *hrvatski ili srpski jezik*, a Beč je taj naziv prihvatio. Zakonom donešenim tada u Zagrebu se »jezik hrvatski iliti srpski izjavljuje jezikom službenim u trojednoj kraljevini, a svakomu je prosto slučiti se pismom latinskim ili kirilskim« (ibid., 20).

Samardžija govori o tome kako je od 1853. do 1860. Bogoslav Šulek pisao dvojezični Njemačko–hrvatski rječnik (53), a preporučuje da se to odvijalo nakon što je Beč 1843. zabranio pridjev *ilirski* i da je ta zabrana bila presudna da se počnu širiti neke druge oznake za jezik, pa tako i oznaka *hrvatski*. Također preporučuje da Šulek tu oznaku ne sužava poput Samardžije na jezik Hrvata, nego 1856. u pismu A. T. Brliću kaže da njome uključuje i jezik Srba: »Ako se pako prizna, da Srbi i Hrvati imaju jedan književni jezik — a toga bar nećete nijekati — onda se dakako taj jezik može zvati i srbskim i hrvatskim« (M. Artuković: »Pisma Bogoslava Šuleka A. T. Brliću«, *Slavonski povijesni zbornik* 23, 1986, 210).

Nadalje, Samardžija ne spominje da Vatroslav Jagić također smatra da se radi o jednom jeziku i da u svojim tekstovima koristi dvodijelnu oznaku *hrvatsko-srpski* (*Rad JAZU*, 1870, 13), *Serbisch-Kroatisch* (*Archiv für slavische Philologie*, 1879, 4), *Serbokroatisch* (ibid., 1882, 6). Ne spominje ni da je 1877. na 8. plenarnoj sjednici Dalmatinskog sabora izglasano da se jezik zove *hrvatsko-srpski* ili *srpsko-hrvatski* (Okuka, ibid., 22).

Kao što Samardžija ne nudi objektivni uvid u prošlost, tako postupa i kad govori o sadašnjosti jer ni ona ne podržava njegovu tezu o ekskluzivno hrvatskome nacionalnom jeziku. Svaki neutralni promatrač na osnovi razlika između jezika Zaprešića i jezika Pečuha zaključuje da su to dva različita jezika, a na osnovi podudarnosti između jezika Zaprešića i jezika Zagreba zaključuje da je to isti jezik. A Samardžija tvrdi da podudarnosti nisu bitne kod utvrđivanja da li se radi o jednom ili o nekoliko jezika: ekskluzivno hrvatski jezik postoji »bez obzira na sličnosti i podudarnosti s drugim jezicima« (8). Kako? Tako što Samardžija kaže da postoji. Za Samardžiju nisu bitni objektivni kriteriji, on se ravna prema raspoloženju. To bi bilo sasvim u redu kad bi Samardžija bio seljak na traktoru koji ore svoju njivu. Ali Samardžija je sveučilišni profesor lingvistike, koji je stoga dužan iznositi znanstveno utemeljene tvrdnje. On ne vidi razlog zašto znanstveno braniti stajalište o jednom jeziku »usuprot raspoloženju nesumnjivo pretežita dijela hrvatske jezične zajednice« (73). Pa zato što raspoloženje nije znanstveni kriterij i zato što je Samardžiji kao profesoru zadatak obrazovati zajednicu. A da ne spominjemo da »raspoloženje« nije nastalo samo od sebe, nego su ga napravili ovakvi poput Samardžije, koji vide da im je karijeru lakše praviti politiziranjem umjesto znanstvenim radom.

Već smo pokazali u prvom dijelu prikaza da Samardžija, iako je šef katedre za standardni jezik, ne zna osnovne stvari o

standardnom jeziku. On tvrdi i da standardni jezik služi samo za službene situacije a nestandardni za privatne situacije (142), što nije točno jer mnogi koriste standardni jezik i u privatnim situacijama. Nadalje, po uzoru na svog učitelja Babića izbacuje iz standardnog jezika razgovorni jezik (19–21). A obojica su svjesni da je razgovorni jezik »jezik kojim se služimo za neposredno sporazumijevanje u svakidašnjim životnim prilikama: kod kuće, na ulici, na tržnici, u razgovoru s članovima obitelji, s rođacima, prijateljima i znancima« (19–21). Već iz toga se vidi da preko 90% našeg služenja jezikom otpada na razgovorni jezik. Također se vidi da standardni jezik bez razgovornoga ne bi mogao služiti za neposredno sporazumijevanje u svakidašnjem životu. A kakav bi to onda bio standardni jezik ako ne može opsluživati najznačajnije područje ljudske komunikacije? Bio bi u tolikoj mjeri defektan da ne bi ispunjavao polivalentnost i polifunkcionalnost, a one su bitna svojstva standardnih jezika. Polivalentnost se sastoji u tome da standardni jezik opslužuje sve sfere društvenog života, među kojima je sfera »neposrednog sporazumijevanja u svakidašnjim životnim prilikama« čak najbitnija. Polifunkcionalnost se sastoji u tome da je standardni jezik raslojen na funkcionalne stilove, a među njima se uz znanstveni, novinski, administrativni i književni nalazi i razgovorni stil. Kao i svaki drugi funkcionalni stil standardnog jezika, tako i razgovorni ima svoje karakteristike, a jedna od njih je da se na leksičkom planu ubacuju žargonizmi, dijalektizmi, uvećanice, umanjnice. No, kao i svaki drugi stil, tako se i razgovorni sastoji najvećim dijelom od elemenata zajedničkih svim stilovima i svim regijama koji pokazuju da se radi o jednom te istom jeziku. U dijelovima kajkavske ili čakavske regije se razgovori možda odvijaju na kajkavskom ili čakavskom dijalektu ili se odvijaju s povećanim udjelom dijalektalnih elemenata u standardu, ali time se ne poriče da odvojeno od

toga postoji i razgovorni stil standardnog jezika.

Razgovorni jezik se, dakle, ne može stavljati u istu grupu sa žargonom i šatrovačkim jezikom, kako to Samardžija čini (20), i ne može se zajedno sa žargonom i šatrovačkim izbaciti iz standardnog jezika, kao u Samardžijinoj knjizi (20).

Poput Babića Samardžija bi htio uvjeriti sve stanovnike Hrvatske da ne znaju svoj jezik i »da se vlastiti standardni jezik [...] mora učiti« (186). Pritom ne vidi ni kontradikcije u vlastitim rečenicama. Naime, kaže da bi trebalo »govornicima hrvatskoga usvijestiti potrebu (zapravo, obvezu) o učenju vlastitoga standardnoga jezika« (9) — no ako su govornici toga jezika, onda ga već znaju. Pomoću priče da stanovnici Hrvatske ne znaju svoj jezik Samardžija želi sebi pridati važnost jer taj nepoznati jezik on, naravno, zna a svi drugi bi ga trebali učiti od njega.

Ugledajući se na Babića, Samardžija iskazuje nezadovoljstvo stanovništvom Hrvatske »s lako uočljivom nebrigom za hrvatski jezik i jezičnu kulturu« (178). Ne zaboravlja napomenuti da mu ne valja ni jezik u Hrvatskome saboru (178). Preuzima od Babića i pravopisne promjene *početci* (127), *podatci* (102, 103, 105, 118), *predočaba* (115). Kao Babić, tuži se što smo još uvijek »bez zakona o hrvatskome jeziku« (178). A na drugom mjestu i sam kritizira prijedloge o donošenju takvog zakona kao »nesuvisle prijedloge da se novčanik kaznama osigura viša razina jezične kulture« (198).

Ignorirajući činjenicu da u Hrvatskoj postoji čitav niz institucija za jezik, Samardžija poriče njihovo postojanje (187), žali se zbog »neodgovarajuće, tj. neinstitucionalne skrbi za hrvatski standardni jezik« (144) i što smo »bez središnje nacionalne stručne ustanove za standardološka pitanja« (178). A stvar je zapravo u tome da tih ustanova ima toliko mnogo da je teško jednu proglasiti središnjom. Ili je stvar u tome da Samardžija svakoj poriče

status središnje dok on ne bude na čelu neke takve institucije. Obična borba za vlast.

Kao što je ignoriranje stvarnosti kada se poriče postojanja institucija, tako je ignoriranje stvarnosti kada se poriče postojanja zajedničkog jezika Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca. Javnim ignoriranjem stvarnosti Samardžija sugerira čitatelju da objektivna stvarnost nije bitna, nego da netko tko ima određenu poziciju u društvu ima monopol na određivanje što je stvarnost. Drugim riječima, nije stvarnost ono što doista jest stvarnost, nego je stvarnost ono što on izjavi da je stvarnost. Ako se takav netko u medijima ne proglasi halucinatorom i javno ne ismije, sugerira se čitavoj populaciji da i ona preuzme takav pristup stvarnosti.

Samardžija iskazuje svoju lojalnost ideologiji koja zahtijeva izmišljanje drugačijeg jezika od onog kojim govore i Srbi. Od tri naslova cjelina u knjizi dva sadrže neuobičajene riječi poput *stalnice*, *promjenljivke*, *ljudikanja* itd., čime se potiče pozitivan odnos prema korištenju što neuobičajenijih riječi. U nekoj drugoj sredini bi službeno korištenje riječi takvog tipa bilo proglašeno infantilnim, a kod nas najveći »intelektualni« i politički autoriteti posežu za njima, predstavljajući takav rječnik kao neophodan za političku i intelektualnu karijeru.

S jedne strane Samardžija ističe »pravo uporabe vlastitoga (standardnog) jezika«, koje je ugroženo ako postoji »ometanje, otežavanje, ograničavanje (ili zabrana) te uporabe u školstvu, u javnome priopćavanju, u poslovima državne uprave« (121). A s druge strane ignorira da je upravo takvo stanje danas kod Hrvata u Hrvatskoj. Zanimljivo je da svaki puta kad spominje »pravo na uporabu vlastitoga (standardnog) jezika« »u kontekstu ljudskih prava« (121), dodaje u zagradi »standardni«. Ali u dokumentima ljudskih prava na koje se poziva ne piše »standardni jezik«, nego »materinski jezik«. Samardžija to i sam

dobro zna jer na drugom mjestu u knjizi citira te dokumente (177), što znači da je i ovo prepravljnje sproveo sasvim svjesno. Jako mu je potrebna riječ »standardni« jer su hrvatski jezikoslovci izokrenuli značenje te riječi tako da pomoću nje opravdavaju vlastita proizvoljna nametanja.

Takvim nametanjima ograničavaju slobodu upotrebe jezika u Hrvatskoj, a sami kažu da »se onemogućavanje uporabe vlastitoga jezika s razlogom naziva vrlo teškom povredom tih prava« (121). HAZU rukovodi u svemu tome pa se Samardžija ugledava u nju i upućuje na »Izjavu HAZU« (121). Da se kod te Izjave ne radi o znanstveno utemeljenom tekstu nego o nacionalističkom pamfletu, pokazala sam u *Književnoj republici* (3–4, 2005, 226–231) pod naslovom »Komentar Izjave HAZU«.

Onima koji navode znanstvene dokaze protiv današnjih jezičnih nametanja u Hrvatskoj Samardžija ne uzvraća znanstvenim protudokazima jer ih nema, nego stavlja političku naljepnicu tipa: to su »oni koji još uvijek nisu prežalili neslavan kraj njima tako draga državnog okvira« (198). Umjesto da zastupa lingvističke argumente, kako bi se očekivalo od doktora filologije, Samardžija ih nastoji diskvalificirati tako što im pripisuje političke etikete. A žali se zbog »posvemašnje i pretjerane (pa i štetne) ispolitiziranosti hrvatskoga društva koja sve nekako mora 'etiketirati'« (199).

Jezična nametanja prikazuje društvu kao dio »strateškog interesa« države: »U devedesetim godinama više se puta, čak s politički vrlo visokih mjesta, mogla čuti tvrdnja da je hrvatski jezik dio strateškog interesa Republike Hrvatske. Unatoč tim ne samo kroatističkom uhu ugodnim i ohrabrujućim riječima [...]« (177). Taj »strateški interes«, o kojem ne kaže u čemu se sastoji, trebao bi očito biti pravljenje razlika naspram jezika u Srbiji. Ali ne navodi ni što bismo time dobili. Jasno je da nema što navesti jer ionako već imamo sve čemu teži svaki nacionalni pokret

— i naciju i državu. A što je najvažnije, ni nacija ni država se ne dobivaju pravljenjem različitog jezika, jer kad bi tako bilo onda ne bi postojala ni američka nacija ni država, ni austrijska, ni švicarska, ni brojne druge. Ono što se »dobiva« Samardžijinim »strateškim interesom« je da djecu u hrvatskim školama prisiljavaju da govore drugačije od svojih roditelja. Je li nam to zaista »strateški interes«?

Budući da je Samardžija profesor, trebao bi u javnosti otvoreno reći da činjenica što Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore istim jezikom nema nikakvih političkih posljedica: države i nacije postoje bez obzira što govore isti jezik kao druge nacije u drugim državama. Trebao bi otvoreno priznati da se politički baš ništa ne dobiva kad države govore različitim jezicima, i da je stoga neutemeljeno izmišljati nekakav »strateški interes«. Nikakva prednost ne bi nastala ni za hrvatsku državu kad bi njeni stanovnici zaista govorili jezikom različitim od svih drugih država, i kad bi današnje izjave o različitosti jezika bile opravdane. Trebao bi podsjetiti da govornici nekog jezika imaju samo korist od toga ako se tim jezikom služi što više ljudi. Mađarski intelektualci konstatiraju sa žaljenjem činjenicu da se njihov jezik govori samo u Mađarskoj naspram npr. njemačkog jezika koji se govori u nekoliko država ili naspram jezika kojim govore Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci. A hrvatski »intelektualci« poput Samardžije imaju naopak pristup. Ali i objašnjiv, jer s obzirom na to što pišu, shvatljivo je da bi oni najradije da ih intelektualci iz drugih zemalja ne mogu čitati. Pa zato Samardžijina doktorantica Vlatka Štimac po uzoru na Samardžiju priželjkuje »*nastavak hrvatskih napora za stvaranjem norme koja bi bila što je moguće različitiya od srpske, iz čega onda proizlazi sve teža komunikacija*«, što će »konačno dovesti do konstatacije o hrvatskome i srpskome kao dvama različitim jezicima« (*Književna republika* 3–4, 2007, 204).

Time se ujedno priznaje da u današnje vrijeme konstatacija »o hrvatskome i srpskome kao dvama različitim jezicima« nije opravdana. Stoga ne čudi što i Samardžija primjećuje: »ne smije se ni na trenutak zaboraviti činjenicu kako su mnogi i dalje uvjereni da je naziv srpskohrvatski u redu i terminološki i znanstveno (lingvistički) i politički. Uostalom, postoji i u Republici Hrvatskoj dosta takvih koji će, istina, rijetko napisati ili izgovoriti tu riječ, ali će se zato zdušno boriti za naš jezik — usprkos prvom stavku 12. članka Ustava države čiji su državljani« (189). Dodao je »i politički« jer želi stalno politizirati, iako opravdanost naziva *srpskohrvatski jezik* nema nikakve veze s politikom nego isključivo s lingvistikom. Želi politizirati i izraz *naš jezik*, iako ni on nije uvjetovan politički, nego je to kod mnogih naroda u svijetu uobičajen naziv jezika: *The Cambridge encyclopedia of language* navodi da se jezik kod mnogih naroda zove jednostavno *naš jezik* (D. Crystal, 1998, str. 287). Samardžija se u gornjem citatu poziva i na Ustav, što je potpuno neosnovano jer ustav nije lingvistički kriterij, kako je već pokazano u *Književnoj republici* 11–12, 2003, 194–197. Osim toga, pozivanjem na Ustav želi one Hrvate koji su njegovi neistomišljenici prikazati kao prekršiocyte Ustava, dakle kao protudržavne elemente, što znači da ih kriminalizira. Time pokušava nadomjestiti nedostatak dokaza za svoju tvrdnju da se radi o dva različita jezika.

U nizu politikantskih mjesta u Samardžijinoj knjizi nalazi se i tvrdnja da su od početka 19. st. do danas srpski filolozi i srpski političari »dvije strune istoga, velikosrpski ugođena glazbala čiji se zvuci, iz taktičkih razloga ponešto utišani, i danas razliježu ovim prostorima. Pitanje je, naravno, kad će ponovno postati glasni i hoće li to biti pouzdan nagovještaj ponavljanja svega onoga čemu smo bili svjedoci proteklih godina« (201). Samardžiji je očito potrebno postojanje bilo kakvog neprijatelja i mogućnosti rata kako bi stalnim politizira-

njem prikrrio da se ne bavi lingvistikom iako je zaposlen kao sveučilišni profesor lingvistike. Ujedno pomoću usađivanja straha pred »pouzdanim nagovještajem ponavljanja svega onoga« želi kod stanovnika Hrvatske iznuditi podršku za svoja jezična nametanja.

Imenujući Vuka Karadžića, Samardžija podsjeća »kako je teško prihvaćana činjenica da su izvorni govornici štokavskih idioma pripadnici različitih etničkih zajednica (nacija), dotično i Hrvati i Srbi« (16). Samardžijini vlastiti stavovi, međutim, pokazuju koliko se teško i danas prihvaća činjenica da govornici istog jezika pripadaju različitim etničkim zajednicama (nacijama). Jer Samardžija ne može prihvatiti da i Hrvati i Srbi govore istim jezikom. Tvrdnjom »hrvatska je jezična (i etnička) zajednica« (95) poistovjećuje naciju s jezikom baš kao da je suvremenik Vuka Karadžića ili Karla Marxa. Ali on nije njihov suvremenik, i zbog toga ne postoji nikakvo opravdanje za njegovo nazadno rezoniranje. Što se tiče intelektualaca u 19. st., mnogi su smatrali da nacije nastaju na osnovi zajedničkog jezika, ali to je bilo doba kada su se tek počele praviti nacije i zbog toga još nije mogao postojati znanstveni uvid u to kako one nastaju. U 20. st. su se, međutim, već formirale mnoge nacije, a zajedno s tim i znanstveni uvid u njih, koji pokazuje da nacije ne nastaju na osnovi jezika i da je pogrešno poistovjećivati naciju s jezikom. Pa kad Samardžija u 21. st. poistovjećuje naciju i jezik, to znači da je prespavao najmanje zadnjih pola stoljeća znanosti, otkako je takvo poistovjećivanje potpuno odbačeno u svijetu.

Ta Samardžijina zaostalost dolazi do izražaja kada postavlja »pitanje koji će tip srpskoga jezika upotrebljavati pripadnici onoga dijela srpske etničke zajednice koji živi u Republici Hrvatskoj« (199). Po Samardžiji, dakle, Srbin ne može govoriti istim jezikom kojim govore Hrvati jer on je Srbin. Drukčije rečeno, ako Srbin govori onako kako se govori u Hrvatskoj, to je

onda tip srpskog jezika jer je govornik Srbin.

Nazadnjački poistovjećujući nacionalnu pripadnost s jezikom Samardžija piše kao da se u BiH govore tri jezika i kao da Hrvati u BiH ako studiraju u Sarajevu moraju studirati na stranome jeziku (104). Usto se svesrdno zalaže za jezični apartheid po školama u BiH (104).

Upravno-administrativne i političke granice Hrvatske, Srbije, Crne Gore i unutar BiH prikazuje kao podudarne s jezičnima, iako to one nisu. A tuži se »da se u nedavnoj političkoj prošlosti, nimalo slučajno [...] posve zanemarivala, upravo ignorirala, činjenica da su jezične granice toliko postojanije od upravno-administrativnih i političkih da se one tek iznimno podudaraju« (117).

Piše da je funkcija standardnog jezika »simbolička ili (etno)identifikacijska (koja se očituje u povezivanju nacionalnog identiteta i jezika)« (120–121). Međutim, trebao bi reći da je to pogrešno, kako se vidi iz primjera brojnih nacija koje govore isti jezik kao i neke druge nacije. Po njegovoj neodrživoj tvrdnji bi ispalo da Amerikanci nemaju nacionalni identitet, ni Austrijanci, Belgijanci, Švicarci, Kanađani itd. Također bi ispalo da jezik kojim govori nekoliko nacija nije *jedan* standardni jezik, a to ne bi bilo točno jer engleski je jedan standardni jezik iako njime govori više nacija, njemački isto tako, i francuski, arapski, portugalski, malajski i brojni drugi.

Budući da se standardni jezik očito ne mora podudarati s nacijom, neutemeljeno je Samardžijino ubacivanje nacionalne komponente u definiciju »standardnoga jezika kao iznadregionalnoga općenacionalnog komunikacijskog koda« (140).

Ni kultura se ne podudara s nacijom ili s državom pa je neopravdano što Samardžija spominje nekakvu hrvatsku kulturu (108). Znanstvenicima je poznato da se među nekoliko kulturnih zona u jugoistočnoj Evropi nalazi npr. »zona talijanskoslavenske jadranske kulture uzduž

obale«, zatim »srednjoevropska kulturna zona u panonskom prostoru, koja Balkanski poluotok povezuje sa srednjom Evropom. Neovisno o tome da li se odabere ovo ili neko drugo raščlanjivanje na kulturne zone, obrisi kulturnih zona ni u jednom slučaju se ne podudaraju s etničkim, religijskim i konfesionalnim granicama, da ni ne spominjemo da se uopće ne podudaraju s državnim granicama« (M. Hatschikjan: »Was macht Südosteuropa aus?«, M. Hatschikjan/S. Troebst (ur.), *Südosteuropa*, München 1999, str. 19).

Osim toga, u jugoistočnoj Evropi »nijedna država, nijedna jedina zajednica nije u tom [=kulturnom] pogledu jednodimenzionalna, svuda ima elementa onih nekoliko najznačajnijih kulturnih zona« (ibid.).

Samardžija zajedno s drugim hrvatskim jezikoslovcima pravi u Hrvatskoj iluziju da je hrvatska država i nacija defektna dok se svi fakulteti u svijetu ne navedu da podržavaju tvrdnju kako Hrvati i Srbi govore različitim jezicima. Zbog toga hrvatsko Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa rasipava novce u financiranje lektorata hrvatskoga jezika širom svijeta (106–109, 191). Samardžija je tolikom potrošnjom novca vrlo zadovoljan: »Usporedimo li te podatke s podacima drugih europskih jezičnih zajednica koje su po brojnosti bližu hrvatskoj (danska, finska, slovačka), postojeći broj lektorata mogao bi biti dobrom podlogom za zadovoljstvo« (108). Međutim, iz tog citata se vidi da druge države ne troše novce za to, čak ni kad su bogate poput Danske ili Finske.

Kaže da hrvatska država na širenje tvrdnje da Hrvati i Srbi govore stranim jezicima treba trošiti novce »upravo onako kao što plaća svoju policiju, vojsku, carinu ili diplomaciju« (178). Zašto? Zato što hrvatski jezikoslovci tako žele. Oni su u domaćoj sredini već postigli da se njihova ideološka pozicija pomoću škola prenosi novim generacijama. Sada još samo postoji određen strah da bi iz svjetske lingvistike mogle dospjeti u domaću javnost spoznaje

koje osporavaju tezu da Hrvati i Srbi govore različitim jezicima. Kako bi smanjili takav rizik, Hrvatska financira lektorate u inozemstvu i na njih postavlja domaće kroatiste koji će širiti ideološke stavove hrvatskih jezikoslovaca.

Osim toga, više nije ni javna tajna da Hrvatska vrši direktne pritiske na inozemna sveučilišta. Profesor sa Sveučilišta u Kopenhagenu, Per Jacobsen (»Forum«, *Studi Slavistici* 3, 2006, 319) govoreći o danskim sveučilištima opisuje kako od 90-ih godina »bili smo izloženi pritisku, ponekad dosta primitivnom« kad su ih posjećivali hrvatski ambasadori s prijedlogom da uvedu hrvatske studije i podijele knjige u knjižnicama na hrvatske i srpske. Jacobsen navodi imena iz samog vrha hrvatskog političkog života i postupke kojima su se služili kako bi od stranih znanstvenika iznudili imenovanje jezika i studija po hrvatskoj naciji. Takvi pritisci se od 90-ih godina ponavljaju na raznim evropskim sveučilištima.

A poticaj za njih dolazi od ljudi poput Samardžije koji svoja profesorska mjesta ne koriste za prenošenje znanja nego za politiziranje pomoću kojeg prikrivaju vlastitu nestručnost. Iz Samardžijine knjige vidljivo je da njen autor ne raspolaze ni osnovnim znanjima o jeziku i povijesti iako se bavi upravo tim temama. Također se vidi da se ne ustručava primjenjivati metode suprotstavljene pravilima znanstvenog pisanja: služi se prešućivanjem činjenica i skrivanjem podataka, iznosi neistinite tvrdnje. Njemu nije cilj podizanje razine obrazovanja kod čitatelja, nego čak nastoji raznim tehnikama zamagljivanja onemogućiti čitatelje da dođu do ispravnih zaključaka. Ali s druge strane, na nizu mjesta u knjizi kao da ni ne računa da će publika primjenjivati određene mozgovne aktivnosti dok čita njegovu knjigu. Štoviše, kao da su te aktivnosti bile reducirane i prilikom pisanja jer autor je ostao slijep za kontradikcije u vlastitim tvrdnjama. Iako mu je jedna od centralnih tvrdnji u knjizi

da je za vrijeme prve Jugoslavije vladao strašan jezični unitarizam Srba, svi podaci koje u knjizi iznosi o tom vremenu pobijaju njegovu tvrdnju i dokazuju suprotno. Tako da je vrijednost knjige što dokumentira da ni za vrijeme prve Jugoslavije nije bilo jezičnog unitarizma. Ali cilj knjige je nešto sasvim drugo: pomoću mita o jezičnom nasilju raspirivati međunacionalnu mržnju. Autor koristi stereotipnu priču o jezičnoj ugroženosti i neprijateljskim namjerama s raznih strana kako bi huškao protiv Srba, raznih drugih nacija i protiv svakoga tko nije njegov istomišljenik. Na taj način Samardžija umjesto znanstvenog pristupa jeziku nudi politikantski pristup. Neuki pristup primjenjuje i kod teme povijesti, čija je jedina funkcija u knjizi da usađuje mitsku sliku prošlosti. Kako bi povijest prilagodio vlastitim nacionalističkim potrebama, on prepravljajući naslove djela iz davnih stoljeća, prekraja sadržaj pojmova i izostavlja spominjanje događaja koji bi pomogli objektivnijem sagledavanju teme. Zato Samardžijina knjiga jednu stvar zorno pokazuje, a to je do kojih razmjera su autori poput njega spremni uništavati znanost i pervertirati je kada sebe stave u službu neke ideologije.

SNJEŽANA KORDIĆ